

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשות בהר-בחקתי תשס"ו
מספר 653מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בני ארץ ישראל והזמנים - חודש, שנה, שמיטה ויובל

יום השבת, היום השביעי, זמנו קבוע מששת ימי בראשית. לא כן ימי חלותם של ראשי החודשים והמועדים. אלה נקבעים על-ידי עם ישראל באמצעות בית הדין הגדול, כמו שנאמר: "מקדש ישראל והזמנים" - הקב"ה מקדש את עמו ישראל, ועם ישראל הוא המקדש את הזמנים (ברכות מט ע"א). את הפסוק "אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם" (ויק' כג:ד) דרש רב פפא (ראש השנה כד ע"א): "אשר תקראו אתם, קרי ביה אתם". אתם - עם ישראל. הרמב"ם, במניין המצוות, מרחיב בדבר (ספר המצוות, מצות עשה קנג):

שצונו יתברך לקדש חדשים ולחשב חדשים ושנים, וזו היא מצות קידוש החדש. והוא אמרו יתעלה: 'החדש הזה לכם ראש חדשים' (שמ' יב:ב), ובא הפירוש (ראש השנה כב ע"א): עדות זו תהא מסורה לכם. ... מצוה זו לא יעשה אותה לעולם זולת בית דין הגדול לבד, ובארץ ישראל לבד.¹ ... ובכאן שורש גדול מאד משרשי האמונה, לא ידעהו ולא יתבונן במקומו אלא מי שדעתו עמוקה, וזה שהיתנו היום בחוצה לארץ, מונים במלאכת העיבור שבידינו ואומרים שזה היום ראש חדש וזה היום יום טוב, לא מפני חשבוננו נקבעהו יום טוב בשום פנים, אלא מפני שבית דין הגדול שבארץ ישראל כבר קבעוהו זה היום ראש חודש או יום טוב, ומפני אמרם שזה היום ראש חדש או יום טוב יהיה ראש חדש או יום טוב, בין שהיתה פעולתם זאת בחשבון או בראיה. ... ואנחנו אמנם נחשב היום כדי שנדע היום שקבעו הם - רצה לומר בני ארץ ישראל - בו ראש חודש, כי במלאכה הזאת בעצמה מונין וקובעין היום, לא בראיה, ועל קביעתם נסמוך, לא על חשבוננו, אבל חשבוננו הוא לגלויי מילתא. והבין זה מאד.

בני חו"ל יכולים, כמובן, לחשב את לוח השנה - חודשים ושנים, אך הזמנים המחייבים הם אלה הנקבעים בבית הדין שבארץ ישראל,² אם על-פי עדים שהעידו כי ראו את המולד, ואם על-פי החישובים שנקבעו לדורות. בני ארץ ישראל המקיימים את החודשים והמועדים על-פי הלוח הזה - הם הנותנים לו את תוקפו. אלא שאז מתעוררת השאלה, מה יהיה אם ח"ו לא יהיה אף יהודי שיושב בארץ ישראל? אמנם יהיה אפשר לחשב את הזמנים גם בחו"ל, ואולם כיצד יינתן לזמנים אלה תוקפם בלי שיהיה לו מימוש בארץ ישראל? על כך ממשיך ומשיב הרמב"ם:

ואני אוסיף לך באור. אילו אפשר, דרך משל, שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל - חלילה לא-ל מעשות זאת, כי הוא הבטיח שלא ימחה אותה האומה מכל וכל,³ ולא יהיה שם בית דין ולא יהיה בחוצה לארץ בית דין שנסמך בארץ, - הנה חשבוננו זה לא יועילנו אז כלום בשום פנים, לפי שאין לנו

¹ דברים דומים כתב הרמב"ם גם בהל' קידוש החודש, ה, א-ג, יג.

² על השאלה בדבר מקורות הסמכות של בית הדין בא"י לקבוע את הזמנים, משיב הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (משך חכמה, שמ' יב:א), שסמכות זו נובעת מהסמכות שבידי העם לחדש את הסנהדרין, וממילא הם יוכלו לקדש את הזמנים הללו. לפי הרי"ד סולוביצ'יק ("קביעת מועדים ע"פ ראייה וע"פ חשבון", קובץ חידושי תורה, עמ' מז-סח), הסנהדרין קובעים את הזמנים כמייצגי העם. ראה עוד בענין זה: הרב יהודה גרשוני, חוק ומשפט (עמ' קפא-קצז); הרב נחום רבינוביץ, יד פשוטה, הקדמה ומנין המצוות (עמ' מד-מו), ועוד. על דבריו של הרמב"ם חולק הרמב"ן בספר המצוות שם. לפי הרמב"ן, אין צורך שבני ארץ ישראל יקיימו בפועל את קביעת בית הדין במניין החודשים והשנים. במחלוקת זו עסקו רבים, אך אנו מתמקדים בדברי הרמב"ם בלבד.

³ צפנת פענח, בהל' קידוש החודש, ה, יג, מציין מקורות מחו"ל לדברי הרמב"ם הללו שלעולם יהיו יהודים בארץ ישראל.

רשות שנחשב בחוצה לארץ ונעבֵר שנים ונקבע חדשים אלא בתנאים הנזכרים כמו שבארנו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים (יש' ב; מיכה ד). וכשיתבונן מי שיש לו שכל שלם לשונות התלמוד בכונה הזאת, יתבאר לו כל מה שאמרנוהו ביאור אין ספק בו.

לפי הרמב"ם, מצב שבו לא יהיו יהודים בארץ, הוא כיליון האומה ומחיייתה, והדבר לא ייתכן, שכן יש לנו הבטחה אלוקית שהדבר לא יקרה לעולם. אף אם יהיו בארץ ישראל מעט יהודים, ניתן לבסס עליהם את קיומו של הלוח היהודי, ובזכותם יכולים כל ישראל, בכל מקום שהם, להמשיך ולקיים את מניין המועדים והשנים. כך הסביר את דברי הרמב"ם הללו, ר' משה סופר (החתם סופר, שו"ת חתם סופר, חלק ב, יו"ד סימן רלד):

וסבירא ליה לרמב"ם דמה שחישבו הראשונים שנים וחדשים וקדשום, זה לא יועיל אלא כשעל כל פנים נשאר בארץ ישראל אפילו כורמים ויוגבים ישראל, אשר בהגיע זמן ועידן ההוא, ואז הכורמים יקבעו מועדים עפ"י חשבון הקדמונים ההמה לפי מה שרואה בלוח ההוא ובסדר העיבור של כל שנה, ועל ידי זה מתקדשים המועדים בכל העולם. ואי לאו, לא יועיל חשבון וקידוש הקדמונים, ושבתלה כל התורה חלילה ואין כאן אומה ישראלית ח"ו והיינו כליון אומה ח"ו. אלא שהבטחנו יוצרנו שלא יהיה זה.

"אפילו כורמים ויוגבים" - הכוונה היא שאפילו יהיו היושבים בארץ ישראל אנשי עמל, עובדי אדמה, ולא דווקא תלמידי חכמים, הקיום של לוח השנה על-ידם הוא המאפשר לכל יהודי העולם להמשיך לקיים את מניין החודשים והמועדים.

בפרשתנו אנו קוראים על מצוות השמיטה, ונראה להציע שעיקרון זה, לפיו קיומו של לוח השנה תלוי בהנהגתם של בני ארץ ישראל, היווה בסיס לפסיקת הרמב"ם באשר למניין שנות השמיטה בזמננו. הרמב"ם (בהלכות שמיטה ויובל י, ב-ד), מחשב את שנות השמיטה והיובל מהכניסה לארץ בימי יהושע בן נון עד ימיו, ועל-פי חישוב זה הוא קובע אילו שנים הן שנות שמיטת קרקעות ושמיטת כספים, ואילו שנים הן שנות המעשר, מלאחר חורבן בית שני. לאחר שהוא מסיים להסביר את דרך החישוב שלו, כותב הרמב"ם (שם ה-ו), ששיטת הגאונים היא אחרת, ועל-פיה נוהגים בארץ ישראל, ששם חלים הלכות שמיטה, ועל כן מורה הרמב"ם לנהוג כך הלכה למעשה (רמב"ם הל' שמיטה ויובל י, ו):

שנת השמיטה ידועה היא ומפורסמת אצל הגאונים ואנשי ארץ ישראל, ... ועל זה אנו סומכין, וכפי החשבון זה אנו מורין, לענין מעשרות ושביעית והשמטת כספים. שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות.

הרמב"ם חולק פעמים רבות על פסיקת הגאונים, ואילו כאן הוא מקבל את דעתם.⁴ נראה שהגורם המכריע הוא, כפי שהצענו לעיל, שכך נוהגים בפועל בני ארץ ישראל,⁵ ולהנהגתם של בני ארץ ישראל יש משקל מכריע בקביעת מעגל הזמנים – עיבור החודש והשנה. בפסיקתו זו מרחיב הרמב"ם את השפעתם של בני ארץ ישראל, ומחיל אותה גם על מעגל שבע השנים שבין שמיטה לשמיטה, וממילא גם על המעגל הרחב יותר של שבע שנות שמיטה, שלאחריו באה שנת החמישים שנת היובל, בזמן שנוהגת מצווה זו.

אכן כן, על מנת לקבוע את זמני החודשים והשנים, יש צורך שיהיו יהודים בארץ, אפילו מעט ואפילו כורמים ויוגבים; על מנת שיהיה חיוב מן התורה לקיים את שנת השמיטה, יש צורך שרוב עם ישראל יהיה בארץ; על מנת שיהיה אפשר לקיים את מצוות היובל בשלמות, יש צורך שעם ישראל ישב בארץ על-פי חלוקת השבטים, וכפי שיהיה לעתיד לבוא. ככול ששייכותו של עם ישראל בארץ ישראל היא רחבה ושלמה יותר, ניתן לקיים את מעגל הזמנים - חודש, שנה, שמיטה ויובל - באופן מלא, כנדרש וכראוי.

הרב יהודה זולדן
המדרשה לנשים

⁴ אמנם, הראי"ה קוק (אגרות הראיה א, עמ' שסב) כותב, שגם אחרי פסיקת הרמב"ם התעורר ספק אצל ראשונים מתי היא שנת השמיטה, ו"קצתם היו נוהגים בשנה זו וקצתם בשנה אחרת, הרי שלא היה בידם מנהג קבוע לגמרי, ונפסקה בזה הקבלה".

⁵ יש הסוברים ששיטת הרמב"ם היא ששביעית בזמן הזה היא מהתורה, ולמרות שסבר כך הורה לנהוג כגאונים, בניגוד לדעתו. ראה: הראי"ה קוק, שו"ת משפט כהן סי' נח.